

Omaishoidon kehittäminen – Vastaus Antti Tuomelan ja kokoomuksen valtuustoryhmän aloitteeseen

Antti Tuomela, Kokoomuksen valtuustoryhmä Pohjanmaan hyvinvointialueella, jätti aloitteen 24.4.2023, jossa hän esitti, että Pohjanmaan hyvinvointialue laatii selvityksen omaishoidon nykytilanteesta ja toimintamallin omaishoidon kehittämiseksi yhteistyössä omaishoitajien kanssa tavoitteena nostaa omaishoidon merkitystä hyvinvointialueella.

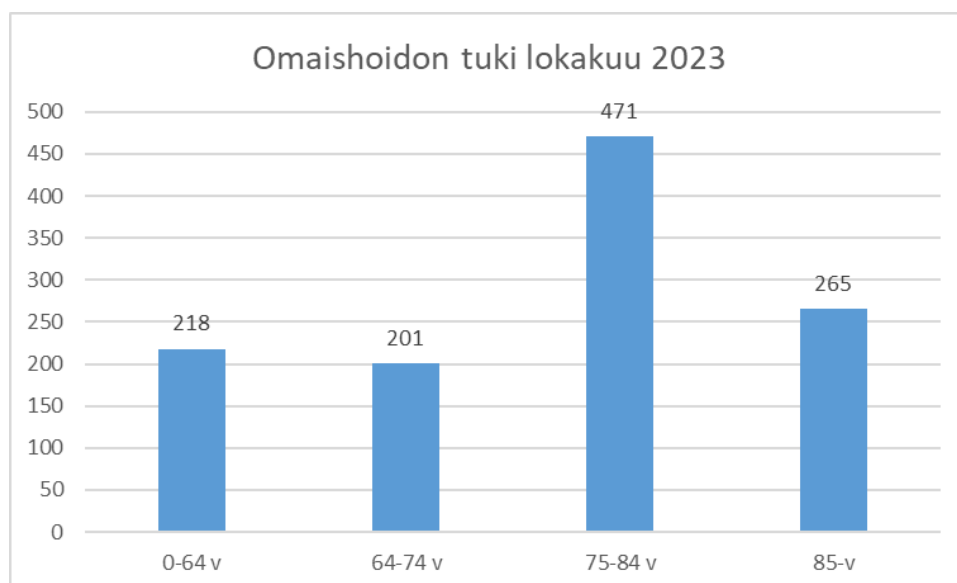
Omaishoidon tuesta annetussa laissa (937/2005) säädetään omaishoidon tuen yleiset myöntämisedellytykset ja omaishoitajille maksettavien hoitopalkkioiden vähimmäismäärä. Omaishoidon tuki on sosiaalipalvelu, johon kuuluvat omaishoitajalle maksettava palkkio ja omaishoitoa tukevat palvelut. Jotta omaishoidon tuen myöntämisperusteet täyttyvät, tulee autettavalla henkilöllä olla tilanne, joka oikeuttaa sosiaalihuoltolain ja/tai vammaispalvelulain mukaisten palvelujen asiakkuuteen. Omaishoidon tuki on määrärahasidonnainen sosiaalipalvelu ja tuen myöntäminen perustuu harkintaan. Se ei ole subjektiivinen oikeus.

Omaishoidon tuen myöntämisperusteita sovelletaan Pohjanmaan hyvinvointialueella. Lasten, nuorten ja aikuisten omaishoidon tukea koordinoidaan kuntoutuksen toimialalla ja 65 vuotta täyttäneiden omaishoidon tukea hallinnoidaan koti- ja asumispalvelujen toimialalla. Omaishoidon tuen siirtyminen kunnista hyvinvointialueiden järjestämisvastuulle on yhtenäistänyt myöntämisperusteet Pohjanmaan alueella. Valtakunnallisesti palkkioluokkien lukumäärä, palkkioiden taso ja palkkioiden yksityiskohtaiset myöntämiskriteerit vaihtelevat hyvinvointialueittain.

THL on selvittänyt omaishoidon tuen kansallisia kriteerejä. Selvityksen tavoitteena oli kartoittaa omaishoidon tuen kriteerien nykytila ja tarve kriteerien yhtenäistämiseksi kansallisesti, jotta Sosiaali- ja terveysministeriö voi arvioida mahdollisia jatkotoimia. Kansallisten omaishoidon tuen myöntämisperusteiden käyttöönotto vaatii lakimuutoksen. Jos lainvalmistelu tapahtuu tällä hallituskaudella, yhtenäiset kansalliset myöntämisperusteet voivat tulla voimaan aikaisintaan 2–3 vuoden sisällä. (THL, työpaperi 43/2022).

Nykytilanne Pohjanmaan hyvinvointialueella

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) mukaan vuonna 2021 oli sopimusomaishoitajia 50 200. Pohjanmaan hyvinvointialueen sopimusomaishoitajien määrä oli 1155 kpl lokakuussa 2023.

Kuvio 1: Pohjanmaan alueen omaishoitajat (n=1155) ikäryhmittäin.

Vuonna 2022 omaishoidon tukea sai 3,2 prosenttia yli 65-vuotiaista Pohjanmaan hyvinvointialueella. Noin kolmas osaa hyvinvointialueista saavutti vähintään 3 prosentin osuuden vastaavan ikäisestä väestöstä. (Sotkanet.fi)

Omaishoidon tuen 65 vuotta täyttäneet hoidettavat vuoden aikana, % vastaavan ikäisestä väestöstä

	2020	2021	2022
Lapplands välfärdsområde-Lapin hva	4,1	4,1	4,2
Mellersta Österbottens välfärdsområde-Keski-Suomen hva	4,6	3,8	4,2
Kajanalands välfärdsområde-Kainuun hva	4,8	4,6	3,9
Södra Österbottens välfärdsområde-Etelä Pohjanmaan hva	3,9	3,6	3,5
Norra Savolax välfärdsområde-Pohjois Savon hva	2,9	3,1	3,3
Österbottens välfärdsområde-Pohjanmaan hva	2,9	3,2	3,2
Egentliga Tavastlands välfärdsområde-Varsinais Suomen hva	2,4	2,9	3,1
Kymmenedagens välfärdsområde-Kymenlaakson hva	2,7	2,9	2,9
Norra Österbottens välfärdsområde-Pohjois Pohjanmaan hva	3,3	3,3	2,8
Satakunta välfärdsområde- Satakunnan hva	3,1	3,1	2,8
Södra Karelens välfärdsområde-Etelä Karjalan hva	3,4	3,3	2,8
Mellersta Finlands välfärdsområde-Keski Suomen hva	2,8	2,8	2,7
Norra Karelens välfärdsområde-Pohjois Karjalan hva	2,7	2,7	2,6
Södra Savolax välfärdsområde-Etelä Savon hva	3	2,7	2,5
Egentliga Finlands välfärdsområde-Varsinais Suomen hva	2,8	2,9	2,4
Birkalands välfärdsområde-Pirkanmaan hva	2,4	2,4	2,3
Västra Nylands välfärdsområde-Länsi Uudenmaan hva	2,3	2,4	2,1
Mellersta Nylands välfärdsområde-Keski Uudenmaan hva	1,9	1,9	1,9
Vanda och Kervo välfärdsområde-Vantaan ja Keravan hva	1,9	1,7	1,9
Östra Nylands välfärdsområde-Itä Uudenmaan hva	1,9	1,9	1,8
Helsingfors stad-Helsingin kaupunki	1,6	1,6	1,6
Päijänne-Tavastlands välfärdsområde-Päijät Hämeen hva	1,9	1,7	1,6
Åland-Ahvenanmaa	2,9	2,6	1,5

Kuvio 2: Pohjanmaan alueen omaishoidon tuen hoidettavat vuoden aikana, % vastaavan ikäisestä väestöstä (Sotkanet.fi)

Omaishoidon tuen 0-64-vuotiaat hoidettavat vuoden aikana, % vastaavan ikäisestä väestöstä (id:5122)

	2020	2021	2022
Ahvenanmaa	0,8	0,4	0,5
Etelä-Karjalan hyvinvointialue	0,6	0,7	0,6
Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue	0,5	0,5	0,5
Etelä-Savon hyvinvointialue	0,6	0,7	0,7
Helsingin kaupunki	0,3	0,3	0,4
Itä-Uudenmaan hyvinvointialue	0,4	0,4	0,4
Kainuun hyvinvointialue	0,4	0,4	0,4
Kanta-Hämeen hyvinvointialue	0,4	0,4	0,5
Keski-Pohjanmaan hyvinvointialue	0,7	0,5	0,5
Keski-Suomen hyvinvointialue	0,4	0,4	0,4
Keski-Uudenmaan hyvinvointialue	0,2	0,3	0,4
Kymenlaakson hyvinvointialue	0,5	0,5	0,5
Lapin hyvinvointialue	0,5	0,4	0,4

Länsi-Uudenmaan hyvinvointialue	0,3	0,3	0,2
Pirkanmaan hyvinvointialue	0,4	0,4	0,4
Pohjanmaan hyvinvointialue	0,4	0,4	0,3
Pohjois-Karjalan hyvinvointialue	0,4	0,4	0,4
Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue	0,5	0,5	0,5
Pohjois-Savon hyvinvointialue	0,3	0,3	0,4
Päijät-Hämeen hyvinvointialue	0,3	0,3	0,3
Satakunnan hyvinvointialue	0,5	0,5	0,4
Vantaan ja Keravan hyvinvointialue	0,3	0,3	0,3
Varsinais-Suomen hyvinvointialue	0,4	0,5	0,4

Kuvio 3. Omaishoidon tuen 0-64 vuotiaat hoidettavat vuoden aikana, % vastaavan ikäisestä väestöstä (Sotkanet.fi)

Omaishoitajalla on lain mukaan oikeus pitää kolme vuorokautta vapaata kalenterikuukautta kohti. Hyvinvointialueen vastuulla on huolehtia omaishoitajien lakisääteisistä oikeuksista ja siitä, että lakisääteiset vapaapäivät toteutuvat. Lakisääteiset vapaapäivät järjestetään palvelusetelillä, päivätoimintana, intervallihoitona tai sijaishoitajalla. Omaishoitaja voi hoidettavan kanssa sopia miten lakisääteiset vapaapäivät pidetään. Aiempien tutkimusten mukaan tiedetään, että vain puolet hoitajista pitää lakisääteiset vapaapäivänsä (THL, 2022).

Kaikille sopimuksen tehneille omaishoitajille voidaan myös järjestää alle vuorokauden mittaisia virkistysvapaita. Alle vuorokauden mittaiset virkistysvapaat ja lakisääteiset vapaapäivät eivät vaikuta hoitopalkkion määrään. Omaishoitajilla on mahdollisuus saada maksullisena lisäpalveluna sijaisapua 12 tunniksi/kk kotiin hoidettavalle tai omaishoitaja voi saada palvelusetelin avulla yksityiseltä palveluntuottajalta hoitajan vapaan ajaksi. Sijaishoito ja palvelusetelin käyttö ei ole vielä koko hyvinvointialuetta kattavaa.

Hyvinvointi- ja terveystarkastuksien toteutumisessa on edelleen alueellisia eroja johtuen terveydenhuollon henkilöstöresursseista.

Omaishoidon kehittäminen

Omaishoito koskee useita eri väestöryhmiä. Hoidettavana voi olla lapset, nuoret, työikäiset, pitkäaikaissairaat, vammaiset tai iäkkäät henkilöt. Heitä hoitaa nuoret aikuiset, työssäkäyvät, yksinhuoltajat tai eläkeikäiset. Asiakkaiden ja omaishoitajien tilanteet vaihtelevat, joten uusia arviointeja ja sopimusten päivittämisiä tehdään jatkuvasti. Sosiaalityöntekijät ja palveluohjaajat tekevät yhteistyötä omaishoitajien kanssa, jotta heidän erilaisiin ja yksilöllisiin tarpeisiin voidaan vastata.

Pohjanmaan hyvinvointialue on saanut hankerahoitusta (Prima Botnia) iäkkäiden omaishoitajille suunnattujen tukipalvelujen kokeilujakson toteuttamiseen. Tukipalvelujen tarkoituksena on auttaa omaishoitajia selviytymään arjessa. Uutena tukipalveluna omaishoidossa pilotoidaan digitaalisia palveluita. Pohjanmaan hyvinvointialueella on muuta Suomea huomattavasti vähemmän digitaalisia palveluita käytössä. Tukipalveluja tarjotaan omaishoitajille kotona videopuhelimen ja etäyhteyden välityksellä, jotta tukipalvelut olisivat helpommin saatavilla paikkakunnasta riippumatta ja ilman tilapäishoidon tarvetta.

Kokeilujakson aikana, 11/2023–7/2024, tarjotaan maksuton etäyhteys sairaanhoitajalle ja lääkärille. Kokeilujakson aikana on myös mahdollista osallistua videopuhelimen välityksellä viriketoiminta-ryhmiin, jotka voivat olla esim. tuolijumppaa, musiikkiin liittyviä ohjelmia tai eri yhdistysten tuottamaa ohjelmaa. Ryhmätoimintaan voi osallistua sekä omaishoitaja että

hoidettava. Omaishoitajille tarjotaan vertaistukiryhmätoimintaa etänä, jotta pitkät välimatkat tai sitova hoito eivät olisi esteenä osallistumiselle. Hanke tuo virkistävää vaihtelua omaishoitajien arkeen ja tarjoaa mahdollisuuden solmia uusia ihmissuhteita ja jakaa kokemuksia. Tällä on vaikutuksia omaishoitajan hyvinvointiin. Se myös parantaa omaishoitajan jaksamista raskaissa hoito- ja hoivatilanteissa.

Hankkeen aikana kartoitetaan myös perhehoito ja laaditaan tietopankki omaishoitajien tueksi sisältäen ohjeistusmateriaalia.

Hyvinvointialueen kannanotto

Hyvinvointialueen tuottamat ja kustantamat toiminnot omaishoitajille järjestetään resurssien ja määrärahojen mukaisesti. Tulevaisuudessa tarvitaan lisää resursseja, jotta voidaan laajentaa omaishoitajien mahdollisuuksia saada monipuolisempia ja vaihtoehtoisia palveluita. Toisaalta on tärkeää myös löytää uusia vaihtoehtoja omaishoitajien jaksamisen tueksi. Näitä kehitetään ja näiden vaikutuksia selvitetään Prima Botnia hankkeen resursseja hyödyntäen.

Yhdenvertaisuuden parantaminen omaishoidossa edellyttää laissa nykyistä yksityiskohtaisemmin säädettäviä tuen myöntämisperusteita tai suosituksia, jotta voidaan tukea lain toimeenpanoa kansallisesti yhtenäisellä tavalla.

Pohjanmaan hyvinvointialueen aluevaltuusto on hyväksynyt palvelustrategian 16.12.2022/§ 121. Palvelustrategia antaa suuntaviivat ja asettaa tavoitteet hyvinvointialueen palveluiden toteuttamiselle Pohjanmaalla. Hyvinvointialueen asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia palvelustrategian laadinnassa. Palvelustrategia on käsitelty hyvinvointialueen nuorisovaltuustossa, vammaisneuvostossa, vanhusneuvostossa ja yhdyspintojen jaostossa. Myös asiakasraadit ovat olleet osallisia.

Koska omaishoitajien hoitovastuut ja elämäntilanteet ovat niin erilaisia, tulisi tukipalvelujen olla joustavia ja yksilöllisesti räätälöityjä. Omaishoitaja ja omaishoidettava vaikuttavat itse siihen, millaisia omaishoidon tukipalveluita he haluavat käyttää.